

Bence Erika

Magyarország fölfedezése

(esszénovella)

Ketten ültek a teraszon. Nem kellett, hogy Z. mondja. Tudtam a választ, noha távolabb, hangtávolságon kívül álltam meg. Egy kicsit azt a látszatot szerettem volna kelteni, hogy nem tartozom hozzá. Nem akartam bemenni, s az sem tetszett, hogy Z. igen. A magyarországi újságírók balatoni üdülőjébe. Valahogy már akkor is határozottabban fel tudtam mérni bizonyos helyzeteket, s jobban ismerem az emberi természetet, hamarabb felismertem a jelzéseket, mint ő. Pedig alig múltam húsz. Ez egyfajta – ma már dühös vagyok rá, akkor még, valamiféle szerelemhatáron innen, csak kényelmetlenül éreztem magam miatta – istenverte naivitás. Mint mikor az embernek időkiesése van, nem veszi észre évtizedek múlását, a környezet és a közösségek változását. Hogy nincs már együvé tartozás meg szakmai becsület és szolidaritás. S hogy ezek olyan tartalmak, amelyeket nagy háborút járt emberek közvetítettek. Az apja meg egy kihalt korosztály, akikkel ezek a tulajdonságok is kivesztek.

Nem tudom, mit mondtott, nem is kérdeztem, feltételezem olyasmit, hogy látom, ez a magyarországi újságírók nyaralója, nagyon örülök, én vajdasági magyar újságíró vagyok, több mint három évtizedet töltöttem a szakmában, s gondoltam, a feleségemmel megszállhatnánk maguknál. Láttam, hogy az egyik alak a hónalja alól néz vissza és mond valamit. Milyen feleletet kaphat az ember egy hónalj alól?

Úgy emlékszem, azt mondták, ott van szemben a szálloda, vegyünk ki magunknak ott szobát. Nem az elutasítás (hogy tulajdonképpen szóba sem álltak vele, még csak a recepció el sem engedték, mert én nem is reménykedtem valamiféle ingyenes szállásban – Z. talán igen), hanem a megjegyzés esett rosszul. Mert az ajánlott egy méregdrága luxusszálloda volt. Vagyis a válaszbba nagy adag sértés mélyült. Idejönnek ezek a csóró határon túli magyarok, s ellátást kunyerálnak! S volt benne gúny is. Ezeknek úgyszincs pénzüik. Holott nem biztos, hogy nem lett volna. Akkor még. Mert utána Tomajban vettünk ki szobát magánpanzióban. Igaz, én már akkor is meg voltam győződve, ezt nem engedhetjük meg magunknak. (Nem tudtam, hogy ennél még kifejezhetetlenül rosszabb is lesz. Az érzéstől, hogy nincsen elég pénzünk, ez ideig még egyetlen nyaralás alkalmával sem szabadultam meg.)

Még véletlenül sem akartam én kunyerálni semmit. Sem szállást, sem megértést. S valahogy azt is megéreztem – Z.-vel ellentétben –, attól még, hogy múltban van egy rendszer, amely nem volt hajlandó tudomást venni rólunk, még nem változott semmi. Még nagyon sok időnek kell elmúlnia ahhoz, hogy ne dicsérjenek meg, miszerint „jugoszláv” létemre nagyon szépen tudok magyarul.

A budapesti út pályázati jutalom volt. Szociológiai tárgyú dolgozattal vettem részt rajta, noha nemigen volt közöm a tudományterülethez, s igazából nem is tudtam még kutatni. Meg is jegyezte az értékelőbizottság, miszerint irodalmi jellegű a munkám. Vagyis csak írni tudok. Nem ismertem viszont a tudományos kutatás szakmai apparátusát, még a szakirodalmat is lefelejtettem. (Majd lefordultam ijedtemben a székéről, amikor nemrégiben rá való hivatkozásra bukkan- tam az interneten. Hogy került elő?)

A pályázaton való részvételem oka eléggé furcsa volt. Kicsit a vágy, kicsit az irigység játszott közre benne. Akkoriban ugyanis barátaink (közele ismerőseink?) közé tartozott egy tanár, aki külföldi tanácskozásokon történt káprázatos előadásairól, nagyszerű élményeiről számolt be. Nagyon nagy koponyának tűnt. Egyszer azt mondta, miért nem írsz te is egy néprajzi tanulmányt, s akkor beléphetnél közénk. Közénk? Nagy adag bennfenteskedő fölény volt ebben is, de amikor megláttam a pályázatot, azt mondtam, na itt van. Igaz, hogy nem néprajz, de magyarországi és tudományos tanácskozás. Emlékszem, még az abszolvensi bulin is eldicsekedtem vele a tanáraimnak – hogy miért nem jutott eszembe segítséget kérni tőlük? Nem tudom. Inkább egyedül vágtam bele. Közepes sikerrel. De azért megvolt a budapesti út. (A dolognak később – ugyancsak az említett baráttól eredően – lett egy keserű folyománya. Amikor hazaértünk, mi is igyekeztünk elkápráztatni a társaságot élményeinkkel. Nem mintha lett volna mivel. Hónapok múltán – ugyancsak egy pesti tanácskozásról hazatérőben – újságolta ismerősünk, hogy üdvözöl engem egy pesti ipse, s szeretné velem felvenni a szakmai kapcsolatot. Először nem tudtam hova tenni a dolgot, majd eszembe jutott a tanulmányút, s megkérdeztem, nem D.-nek hívták-e. Mert egy-két napig tényleg mozgott körülöttünk egy ilyen nevű egyén. Aztán eltűnt a porondról. Ja igen, csapott a homlokára. Tényleg így hívták. Halál komolyan vettem és majd elszálltam a boldogságtól. El nem tudtam képzelni, mikor figyelt fel rám. Aztán következő alkalommal, amikor felhoztam az esetet, barátunk elvigyorogta magát. Baszkódás volt az egész. Akkor megértettem, hogy lenéz, s még csak egy izgó-mozgó kisegér vagyok.)

Budapesten nem várt bennünket semmilyen tanácskozás. Sehol sem prezen- tálhattuk a kutatásainkat. Még ha gyengék voltak is. De most még csak ott tar- tunk, hogy balatoni kitérővel utazunk. (Így, két évtizedes távlatból ez a balatoni kitérő is többet jelent számomra. Egy falusi esküvőre voltunk hivatalosak. Z. mégis úgy döntött, néhány nappal korábban indulunk. Ő, aki a közösségi befo- gadás áhított megnyilatkozásának tart minden ilyen meghívást. Ma csak nagy veszekedések árán maradhatnánk ki. Akkor mégis. Egy olyan család hívott meg bennünket, amelynek tagjai régi életéhez tartoztak. S nem akart velem megje- lenni. Nem tudtam még akkor, hogy az, ami férfitársaságban nagy büszkeséggel

tölti el, fiatal nője van, azt más szinteken szégyenli... Amikor meg már rájöttem, késő volt.)

A régi és meglehetősen rossz műszaki állapotban levő autónkkal mentünk. Izgultam. Háttha lerobban, s mi lesz velünk, de azért elmentünk vele. (Ma még a falu széléig se merészkednék egy olyan autóval.) Ami meglepett majd húsz évvel ezelőtt, hogy szegény 101-es még autónak számított odaát. Simán furikáztunk vele Budapest utcáin. Ma már nem lehetne. Hiába van kifogástalan műszaki állapotban levő, viszonylag új autóm (kikerült ugyanis Z. felügyelete alól, most szakember tartja karban!), kinyúlnak a nagy kocsikból (én ilyen fölényes mozdulatot sehol máshol nem láttam; nem a balkániak „baszódj meg”-et jelentő középső ujj, amit már én is mutattam másik autónak; valami egészen más!), jelezve, hogy húzódj félre (mit húzódj! tűnj!) előlük. Ha nem számítana emberi gonoszságnak, talán azt mondanám, vissza is üt mindez a baleseti statisztikákból. Nem a mutogatás. Hogy sokaknak nincs elegendő felkészültsége a nagy és gyors autók vezetéséhez.

A Balaton Németország volt. Ószintén szólva, nem tudom, megvolt-e már akkor a nagy piknik. Valószínű. Elég gyanakvóan fogadtak bennünket, magyarul beszélőket, még akkor is, ha épp nem tudták, hogy határon túliak vagyunk. Gondolom, nem voltak biztosak benne, hogy ki tudjuk fizetni a számlát. Ezért később mindig kárörömmel hallgattam a híreket, hogy egyre inkább elmaradoznak a tópartról a német turisták, a hazaiakat pedig – évek hosszú sorát jelentő mellőzések után – elveszítették. Nem, nem vagyok én idegengyűlölő. Kisebbségiként jól megtanultam a leckét. Hogy mit jelent a másság. S tisztelem is. (Még a cigánykérdést is másként látom. Nem az asszimilációs megoldásban. Az a jó roma, aki felveszi az államalkotó nemzet szokásait, s elfelejti saját nyelvét és kultúráját? Egy ilyen felfogásra mondták a milosevići időkben a siptárok: „Nem akarunk becsületes albánok lenni!” Mert a hatalom szempontjából az árulók, a behódolók voltak a becsületesek. De ez egy más és súlyos téma!) Azért meglepődtünk 1990-ben, amikor beléptünk a Pilvaxba. Nem is szóltak hozzánk magyarul a pincérek, aztán meg csak azt nem kérdezték, hogy mit akarunk. Hát sokat nem akartunk, mert nemigen volt pénzünk. De azért jókat nevettem, mert eszembe jutott, mit szólna ehhez Petőfi meg Jókai; ez utóbbinak több regényében is „szabadíts meg a némettől” betoldással mondják a miatyánkot...

Budapest földjére másodszor léptem életemben, Z. már akkor sem tudta hanyadszor. Ő még a jugomagyar hurraóptimizmus fia, aki megélte az illúziót, majdnem vagy teljes egészében hitte is, hogy szabadok, boldogok és gazdagok vagyunk. Az anyaországhoz viszonyítva Nyugat. Szállóigévé vált ez a mondat. Azt nem hiszem, hogy így mondták: anyaország. Talán: „a magyarokhoz” képest. Mert ők még éreztek valamiféle distanciát. Vagy csak hinni akarták. Hogy lehet egy álomhaza. Amit Jugoszláviának hívnak. S nem kell nekünk a másik. Volt már, hogy a sírásig jutottunk a vitában emiatt. Eleinte nem értettem – van közöttük nagyon jó barátom is – ezeket a titosiratókat. Főleg az agresszivitásukat, ahogy rád támadnak. Mit védelmeznek? Először azt gondoltam, az illúzióikat. Ahogy

idősebb lettem, rájöttem, a fiatalságukat. A fiatalságtól szépült meg annyira az a korszak. S ha bármit elismernek, életük csődjével szembesülnek. Az elprédáltság tényével. Én nem élhettem ilyen optimizmusban, a titoizmus idején, gyerekként, nem volt még önálló életem. A kilencvenes évek koszlottságát pedig még a fiatalságom sem szépíthette meg. Lyukas harisnyában, megvarrhatatlanul szakadt bugyiban nem érzed, hogy határtalan az élet. (Akkor kezdtem dolgozni egy általános iskolában. Oda-odaszóltunk egymásnak. Felszaladt a harisnyád. Jé, nem vettem észre. Mondtuk. Pedig hetekig ugyanabban jártunk. Korábban nem is tudtam, hogy van harisnyafelszedő tű.) A legrosszabb nem is a háború árnyéka volt (mi a peremén éltünk, úgy-ahogy megúsztuk – már akinek nem mozgósították erőszakkal a férjét vagy a fiát!), s nem is a marhavagonoktól való rettegés (a legszélsőségesebb háborús uszítók ezt is kilátásba helyezték számunkra; de nem is hittem el, hogy megtörténhet, meg nem volt még gyerekem, se egzisztenciám, azt gondoltam, ha kitelepítenek, hát majd megyek). Hanem a kilátástalanság!

Néztük a tévét. Magyarországra akkor kezdett beáramlani a külföldi áru. Egy csokireklám alatt mindig kaparást éreztem a torkomban. Nem hittem el, hogy jöhet még olyan idő, amikor ehetek ilyen csokit. (Ma az összes külföldi eredetű csokiszelet közül ezt szeretem legkevésbé.) De nem voltam én sohasem nyavalygós és panaszkodós. Nem is értettem soha anyámat és Z.-t, akik ugyanahhoz a korosztályhoz tartoznak, miért szeretnek a szegénységgel dicsekedni... Anyám egy időszakban (ez még az ún. jó időkben volt!) mindig letagadta apám keresetének egy részét, hogy úgy tűnjék, nagyon kevés pénzből kell kijönnünk. Z. pedig szereti a mártírszerepet. Ha tényleg igaz volna, még akkor is elhallgatnám, mondtam nekik. Nem tudtam, hogy jön még időszak, amikor tényleg olyan nincstelenek leszünk, hogy a szó szoros értelmében ki lesz a seggünk. Ez azért nem volt borzasztó, mert általában érintett mindenkit. Kibírtuk. Jól megedződünk. Megtanultunk túlélni. Hogy lehet cukor nélkül édes süteményt sütni, mélyhűtés nélkül húst tárolni, olajból és kanócból mécesest fabrikálni. Z. számára pedig ideális állapot volt. Élhetetlenségével még fokozta is a helyzetet. A szegénység legnagyobb előnye, hogy nincs felelősséged. Azért, mert nem boldogulsz, a hatalom, az állam, a kizsákmányolók, vagy valaki más a hibás.

Mindig rettenetesen bosszantott, amikor honfitársaim ebből, azaz a kisebbségi léthelyzetből és a térséget sújtó szegénységből próbáltak, és sokszor sikerült is nekik, tőkét kovácsolni. Z. közeli rokonai (egy testvérpár) Ausztriába távoztak. Üldöztettségükből annyi volt igaz, hogy egyiküket egy undok lícsány (likai szerb) többször is felhívta és fenyegette. Szerintem nem túl komolyan. Ötvenezer márkával mentek ki – többet akartak és szereztek. A másik testvért nem hívogatta senki telefonon, és csak ötszáz márkájuk volt. Legalább ötvenezret akartak. S lett. A legbosszantóbb azonban az, amikor egyesek a valódi (vagy megíjtszott) tudatlanságukból igyekeznek előnyre szert tenni. Még a gyerekek, a diákok is hamar felismerik, az anyaországban elnézőbbek velük, ha azt mondják, mi ezt nem tanultuk, nem tudjuk, nagyon hiányos az oktatásunk, nem tudunk jól magyarul... Ki nem engedett bennünket jól megtanulni magyarul? Soha, soha nem voltam lojális a szerb-jugoszláv hatalomhoz (mondanám, még a titóihoz

sem, de akkor még gyerek voltam, nem döntőképes!), a világ egyik legintoleránsabb társadalmának tartom, de mégsem állíthatom, hogy nem tanulhattunk magyarul. Akár az egyetemen is. Talán még a legzűrzavarosabb időkben sem volt nyílt, törvényszerű tiltása az anyanyelvű oktatásnak. Mint ahogy nem is szűnt meg. Persze vannak kevésbé nyilvánvaló, alattomos módszerei is a kisebbségi személyiségi jogok megcsorbításának, s ezek a hatásosabbak. Ha látványosan ütnek, odatartod a kezéd és ellenállsz, ha alattomban teszik, lehet, hogy cirógatásnak tűnik a pofozkodás.

Mindenütt vannak izgága, fontoskodó emberek. A mi csoportunkban, akik ott voltunk a dékáni fogadáson (talán egyetlen hivatalos pillanata volt a tanulmányi kirándulásnak, bár volt egy olyan érzésem, miszerint öt perccel előbb szóltak neki: itt van egy tudóspalántákból álló határon túli magyar csoport, mondjon már nekik valamit!), a magát magyarul nem is annyira rosszul, mint inkább csak pongyola módon kifejező fiú volt ilyen. Felejthetetlenül kényelmetlen perceket okozott. Egy pillanatra azt gondoltam, beleszólok, hagyja abba. Egyrészt nem igaz, hogy általában alig tudunk magyarul, hogy nem jártunk magyar iskolába, hogy nincs rendes magyar nyelvű oktatás. De nem szóltam. Ehelyett végigszenvedtem és nagyon szégyelltem (helyette!) hosszadalmas nyögdécselését. Azután dühös lettem. Ilyesmit is alig tapasztaltam életemben. Hogy valaki nem szégyelli, mert nem veszi észre pongyolaságát. Vagy előnyt szeretne kovácsolni belőle. Sőt, hosszasan beszél. De nem mond semmit, mert képtelen gondolatait folyamatosan kifejezni. Legtöbbször csak arról van szó – mint e fiú esetében is –, hogy a szülei lusták voltak a távolabbi (magyar tagozatokkal is rendelkező) iskolába hordani, vagy úgy vélték, ha szerbül tanul, könnyebben érvényesül. Azóta nem hallottam róla. De lehet, csak elkerülte a figyelmemet, s ma valamely egyetemi kar vezető tanára. Mert lehet, de csak nagyon ritkán. (Ha ugyanis az anyanyelv elhagyása volna az érvényesülési garancia, nálunk Dunát lehetne rekeszteni a felsőfokú végzettséggel rendelkező, művelt, sikeres emberekkel. De nem így van. Sőt, épp ellenkezőleg. Hihetetlen ördögi kör. Mert, ha nem sikerül, akkor is a magyar nyelvet lehet hibáztatni, hogy nem tért át idejében a család a szerb nyelvre, s ez volt a hátrány meg a szegény nagymama, aki sohasem tanult meg szerbül, és a gyerek kénytelen volt vele magyarul beszélni...) A dékán a magyarországi részképzést ajánlotta, ahol majd elsajátíthatjuk a megfelelő magyar szaknyelvet. Sértve éreztem magam. Persze, szegény dékán erről nem tehetett. Vagy igen? Miért általánosított? Ezek mind ilyenek, gondolta. Lehet, hogy valakinek mindezt el is mondtam, talán fölényes voltam – ha nem akartam, már akkor sem vették észre rajtam, mármint a beszédemen, hogy nem vagyok pesti (ha meg igen, akkor a középzárt e-k és a szóvégi zárt u-k miatt van, amit korábban szégyelltem, ma már tudom, hogy érték!) –, mert később volt, aki haragudott rám, sőt provokált a csoportból. Grófkisasszony – mondta egy nő. Vitába keveredtem vele. Talán épp az anyanyelvkérdésben. Ismertem korábról. Marxizmust tanított egy színmagyar kisvárosban. Lehet, hogy a tantárgy miatt volt. Akkor már kezdett szegény lenni. Viszont a barátnőjét nem értettem. Egy helységből származtunk. Falubeliek voltunk. Talán ezért? Azt is gondoltam, talán Z. miatt. Könnyűvérűnek tart a kap-

csolatom miatt. Csakhogy ez róla éppúgy állítható volt. Ezt is latolgattam. Csak hazatértünk után néhány hónappal esett le a tantusz. Tanszékünkön találkoztam vele. Még nem diplomált. Nekem akkor, azon a tudóstalálkozáson, erről egyáltalán nem volt tudomásom.

Voltak szép pillanatai is ennek a – számomra második (az első egy évvel korábban, szilveszterkor történt) – budapesti látogatásnak. Ott ismerkedtünk meg Viktóriáékkal. Kárpátalja egy eldugott sarkában éltek a férjével, mindketten orvosok voltak és egy szanatóriumban dolgoztak. Együtt. Ideális, boldog fiatal párnak tűntek. A férfi tört magyarsággal beszélt, mint kiderült, magyar-rutén házaspár gyermeke, magyarul a felesége családjában tanult meg valamennyire, ukrán suliba és orosz egyetemre járt. Ezt nekem akkor kicsit soknak tűnt megérteni: hogy mely entitás, miért a másik ellensége, miféle nacionalizmusok működnek társadalmi szinteken. Azt gondoltam, ilyen bonyolult viszonyrendszerek nincsenek. Még a miloševići korszakon innen voltunk, a markovici (ki emlékszik már rá?) hónapokat éltük, amikor úgy tűnt, gazdaságilag is minden rendbe jön. S anyagi gondjainkkal voltunk elsősorban elfoglalva. Jó, hát tudtuk, hogy éppen nem minden szerb rajong értünk, közöttünk is vannak, akik nem szívlelik a másik nemzetet, de a többség (különösen a szüleink nemzedéke) hinni akart valamiféle összetartozásban. Trianonról még alig hallottam valamit, a '44-es megtorlásokról akkor kezdtek érdemben beszélni (korábban csak a nagyszüleink suttogtak róla valamit!), háborúra nem gondoltunk. Egész gyermek- és ifjúkorom úgy telt, hogy nem tudtam, hogy szerbek és szerbek, szerbek és horvátok között van különbség, nemhogy ellentét. Ők meg, úgy gondolom, tartaléklángon tartották a gyűlöletet. Várták a fellobbanást. 1991-ben, egy nyári napon, Gombosra utaztunk Z.-vel, mert futballmeccs volt. Tudósított róla, én meg csak úgy elmentem vele. A falu bejáratánál rendőrségi igazoltatás volt, ami nem lett volna furcsa, de a rendőr kézfegyvert tartott a kezében. Korábban soha nem láttam felfegyverzett rendőrt. Nagyon megijedtem, amikor benyomta az autóablakon. Csak sürgetett, hogy gyorsabban adjuk a dokumentumokat. Nem volt érvényes személyi igazolványom, azt hittem, most letartóztat. De nem szólt semmit. Végül elmosolyodott. Soha nem felejttem el azt a furcsa mosolyt. Néhány száz méterrel odébb tankoszlop tűnt fel előttünk. Nem lehetett kikerülni, nemcsak azért, mert szabálytalan lett volna, de mert szemben is tankok közeledtek. Aztán kisvártatva már utánunk is tankok jöttek. A közvetlenül mögöttünk haladó olyan közel hajtott, hogy rázkódott az autó, ágyúcsöve pedig mélyen benyúlt fölébe. Araszolgattunk az úton. A gyomrom a rengéstől és a félelemtől a torkomban. Csoda, hogy nem hánytam mel magam. Ritka félelmetes élmény volt. Még Z. számára is. Mit akarnak ezek? Le akarják rohanni Horvátországot? Akkor tette fel először ezt a kérdést, félig magának, félig nekem. Hogyhogy? Döbbsentünk meg a kérdésen. Hát nem egy ország vagyunk? Soha nem hallottam még olyant, hogy egy ország hivatalos hadserege támadást indít saját maga, egy része ellen úgy, hogy senki sem csatolta el, nem támadta meg és nincs polgárháború. Nem vagyok egészen biztos benne, de lehetséges, hogy még aznap este megindult a támadás...

De időrendben még csak ott vagyunk, hogy Viktóriáéknak fogalmazom a kérvényeket és a szakmai önéletrajzukat egy pesti kollégiumi szobában. El szeretnék hagyni Kárpátalját; egyelőre Magyarország jelenti számukra a földi paradicsomot. Kicsit csodálkozom, hogy nem tudnak magyarul írni (hogy írták meg a tudományos dolgozatot a pályázatra? – ezt a kérdést mégsem teszem fel!), meg hogy a szülőföld nem megtartó erő, s hogy ilyen gyatra magyar tudással Magyarországon szeretnének boldogulni, de szép mondatokat fogalmazok. Ők meg ezen csodálkoznak. Hogy ez lehetetlen. Nem jártam – akkor még úgy mondják – jugoszláv iskolába? Nem. Mert Viki már az általánost is oroszul fejezte be; anyu tudta, hogy orvos csak így lehet. Lacinak, szegénynek, meg nincs is identitása. Azt sem tudja, hány szláv nyelvet hagyott el, s most melyiken beszéljen, amikor a ruténok és az ukránok, a ruténok és az oroszok, az ukránok és az oroszok sem igen ismerik el egymást. Nálunk ruszinoknak nevezzük a ruténokat. Létezik még ez a kisebbség itt, a Délvidéken is. Meg többek között szlovák kisebbség. Amikor beszélni hallom őket a vonaton: a Szabadka–Újvidék vonal mentén terül el több szlovák falu, mindig Vikiék jutnak eszembe. Mert ahogy elkezdődött nálunk is az össznacionalista örület, egyre több gyalázkodó megjegyzés hangzott el a vonaton szlovákul hangosan diskuráló, szerbül csak gyatrán beszélő parasztasszonyok felé... Megdöbentem és kicsit megrémültem. Mert – ha nem is tolerálható, de – valamiféle elvakult magyarázata (félnek a másságtól, az idegentől, az ismeretlen nyelvtől, a másik vallástól!) még fellelhető annak, miszerint bennünket, magyarokat nem szeretnek, de hát a szlovákokat? Hiszen ők is szlávok (örökké a szlávok egységéről énekeltünk az iskolában! a himnuszukban is benne van!), ha nagyon akarják, még meg is értik egymás nyelvét. Akkor még nem tudtam, hogy a nacionalizmus nem ilyen alapokon működik.

Vikiéknek végül tényleg sikerült külhonban egzisztenciát teremteniük. Csak nem együtt. Laci Németországban boldogult – akkor még volt Bundesrepublik. Úgy ment el, hogy nem szólt a feleségének terveiről. Kint új (látszat)házasságot kötött. Viki Magyarországon hánykódott egy darabig. Egy egész sor különbözőzeti vizsgát tett le, magyarul is kiválóan megtanult. Otthonra lelt. Igaz, magányosra. Azt hiszem, azon sem gondolkodott el még senki, hogy a határok erősödő átjárhatatlansága miatt hány határon túli magyar boldognak ígérkező házassága, családja ment tönkre. A boldogulás reményében.

A budapesti út előtt már jártam tanulmányi jellegű kiránduláson. Debrecenben töltöttem több napot. Azt hiszem, két nappal korábban hazajöttem, mint a többiek. Nem éreztem jól magam. Igaz, meghallgattunk néhány előadást, volt közöttük kiváló is – olyan tanár tartotta, akit csak sokkal később ismertem meg, és jöttem rá, hogy kiváló tudós. A debreceni egyetemi hallgatók messzemenően kedvesebbek voltak, és több figyelmet szenteltek ránk, mint később a budapestiek, igaz, pénzük alig volt. Ezért kicsit nélkülöztünk és éhesek voltunk, de alapjában véve jó volt minden. Mi volt a bajom? Talán kicsit komolyabb voltam, mint a társaim – és sohasem szerettem az izgága kivagyiságot. Voltak közöttünk, akik azzal kérkedtek, hogy mi – akkor volt a romániai magyarellenes pogrom – másokhoz képest milyen jól élünk Jugóban és milyen jól megvagyunk

a többségekkel. Ez már akkor butaság volt, noha még nem tudtuk, hogy mi vár ránk egy-két év múlva. Emlékszem még a lehangosabb lány és a magát legtöbbször tartó fiú nevére. Ma sehol sincsenek. Szerintem elsők között fogták a vándorbotot, azaz az utazótáskát, és vágta neki a nagyvilágnak. De lehet, hogy Magyarország valamely városában keresik a kenyérüket. Már biztos nem olyan büszkéjű múltjukra.

Nem volt hangos, de láthatóan jól érezte magát L. I. – ma ismert író. Általános sikert aratott a szabadkai szecesszióról rögtönzött kiselőadásával. Valaki talán megjegyzést tett, miféle ismeretlen porfészek az a Szabadka. S akkor rukkolt elő a szecesszióval, Kosztolányival és Csáthtal. Így utólag visszagondolva, tényleg irányult felénk, vajdaságiak felé, valamiféle kis ellenségesség, enyhe ellenszenv. Leginkább az erdélyi vendéghallgatók részéről. Nem tudom megfajteni, mi volt az oka. Talán tényleg az a fölény, ami áradt némelyikünkéből. Sétálva tartottunk a Nagyerdő felé. Már nem tudom, mi esett le a földre. De jelentéktelen megjegyzést tettem. Itt minden széthullik. Vagy valami hasonlót. S akkor rám szólt az egyik erdélyi fiatalember; úgy láttam, ő volt a „vezéregyéniség” közöttük. Nem hullik, hanem hull. Én meg visszavonultam és – utólag nagyon nagy marhaságnak tartom – valami szerény, tudatlan-tájékozatlan pózt vettem fel a szeminárium egész ideje alatt. L. I. sietett a segítségemre, mondván, nálunk az ikes igék nem használatosak. Ebből is látszik, hogy az erdélyi fiú csak kekeckedett, mert elfogadta ezt az egyáltalán nem helytálló magyarázatot. Vagyis halvány dunsztja sem volt az egésztől, csak sérteni akart. Nem tudom, mi van vele. S már nem is érdekes. De az ige hull és hullik alakja egyaránt köznyelvi forma. L. I. viszont velem együtt korábban hazautazott.

Azóta már többször jártam Erdélyben, s egészen másféle embereket ismertem meg. Tiszta észjárásúakat. Legalábbis a falvakban. A legmegdöbbentőbb az volt, hogy ugyanazokat a dalokat énekelték az idősebbek, mint a nagyszüleink, s ugyanazt mondták-gondolták-hitték az anyaországról, mint mi. Ha egyszer még megérhetnénk... Ezt egy nyolcvan körüli – kiváló szellemi-fizikai erőben levő – férfi mondta Z.-nek a síkszeredai piacon. Véletlenül elegyedtek szóba, megkérdezte Z. nevét, s gratulált neki, mert épp aznap volt a nevenapja. Aztán ital mellett folyt a csevegés, leszünk-e egyszer újra „igazi” magyarok. Életkorából kifolyólag nem valószínű, hogy megérte december 5.-ét, ha meg igen, tudja a választ... Nekem ezek az erdélyi utak lelki értelemben jelentettek sokat. Azzal a tanulsággal jártak, miszerint hiába emeltek közénk évtizedeken át átjárhatatlan határokat, kőfalakat és szögesdrótokat, újabban vízumkényszeres és schengeni határokat – ugyanazok maradtunk; hasonló gondolkodásúak, hitűek és kultúrájúak. Magyarok. Magyarabbak az áhított álom-anyaországbeliéknél.

Mostanában jókat szórakozom magamban. A fiam óvodai csoportjába jár két olyan kisgyermek is, akinek az édesanyja erdélyi származású. Úgy kerültek ide, hogy bizonyos időszakban a romániai léthelyzethez képest még a vajdasági is különbnek számított. S borzasztó – még a pesti nyelvet is túlszárnyaló – nyílt e-vel beszélnek. Nemcsak az elkülönbözés igénye játszik közre magatartásukban, lenézés is. E faluban, ahol én is csak jövevény – „gyitt-ment” – vagyok, az idősebbek tiszta, a fiatalabbak valamelyest kevert, de még érezhető palóc tájnyelven

beszélnek. Többször gondoltam már, szólok nekik. Mármint az erdélyi anyukáknak. Ne vicceljenek! Így – ahogy ők – tisztos erdélyi emberek nem beszélnek. Legalábbis a katolikusok – mert kálvinista népcsoportok tényleg hoztak magukkal ilyesféle hangképzést a múltban – nem. De nem szóltam. Minek sértegetni egy többszörös kisebbségi sorssal és kisebbségi érzettel sújtott egyént, aki úgy keresi az önbecsülését, ahogy s aki ellenében éppen tudja. Az egyik kisebbségi a másikkal szemben.

Egyik évben Erdélyben is voltunk továbbképzésen. Magyarországi előadókat hívtak. A szó szoros értelmében megaláztak bennünket. Mármint a tudós tanárok. Egyikük azzal, hogy nem készült: összevissza hantált, nagyon felületes, hiányos és színvonal alatti előadásokat tartott. Pedig ismert tudós. Úgy képzelte, ezeknek nem kell a tudományos színvonal. De érdekesnek, népszerűsítőnek sem tűnt habogása. A közelmúltban járt Újvidéken. Előadásában és napilapunknak adott interjújában elmagyarázta, nem jól van az, hogy mi színmagyar oktatást akarunk, mert csupa hátrányos helyzetű gyereket nevelünk így, akik nem tudnak érvényesülni szakmai téren. Mert nem sajátítják el a szakkifejezéseket szerb nyelven. Úgy mondta ezt, hogy soha a büdös életben nem élt kisebbségiként, s nem érti a léthelyzetet. Nem tudja, hogy a kisebbségi magyarok nem azért nem sajátítják el az államalkotók nyelvét tisztességesen, mert nem akarják, sőt nagyon is akarják. De a szerb nyelvi oktatás tanterve olyan, úgy van kiképezve, hogy még véletlenül se lehessen megtanulni szerbül nyelvórán. Mert nem a szerbül is kiválóan beszélő kisebbségi szakemberek nevelése a cél, hanem a csak szerbül beszélőké. Ami az anyanyelv folyamatos feladásával jár. (Erre gondoltam, amikor azt mondtam, a nyílt tilalomnál sokkal fondorlatosabb eljárásai is vannak a kisebbségi jogok csorbításának.) Tehát nincs olyan, hogy bizonyos szaktantárgyakat majd szerbül tanítanak, s az összes többi meg magyarul. A következő lépés az összes tantárgy szerbül való tanítása és konklúzió levonása, miszerint a magyar tanulók és szülei nem igénylik az anyanyelvi oktatást. Erre számtalan példa van. De „a nő”! Még őt is túlszárnyalta. Ismert név. Tudományban és politikában egyaránt. Fölényes volt és nagyszájú. Egyből leszarta minden kisebbségi törekvésünket, az anyanyelv ápolásáról és a nyelvművelésről szóló elképzeléseinket. S a legfájóbb az volt, hogy úgy állította be, a mi érdekeinket képviseli, mert nem kell bántani a keveréknyelven, tehát a magyart a szerbvel, a románnal, a szlovákkal keverőket, csak beszéljenek úgy, ahogy tudnak. Gondolom, még sohasem találkozott és beszélt egyetlen nyelven sem tudó, magát kifejezni semmilyen nyelven sem képes kisebbségi emberrel. Nem érzékelte közvetlenül ezt a fajta mérhetetlen szellemi katasztrófát.

De ha már a megszégyenüléseknél tartunk! Talán soha nem aláztak meg bennünket annyira, mint Gödöllőn. Leégtünk, lebógtünk. Több százan. Fiala kutatók találkozója volt. Egyesek 20 órát utaztak. Mi is – szerencsétlen körülmények folytán – legalább tíz óra alatt tettük meg az utat. Minthogy Gödöllő Szabadkától legfeljebb 3 órányi út. De egyik tudósunk (ma, ha jól tudom, dékáni pozícióban van) összeütközésbe került a helyi vámszervekkel. Ostobán és otrombán viselke-

dett. Egyszerűen bekasznították néhány órára. Mi pedig buszostul, sofőröstül és utasostul ültünk a senki földjén vagy négy óra hosszát. Amíg ki nem engedték. Majd összepisáltuk magunkat. Még a férfiak sem mertek a kukoricásba merészkedni – még lelőnek a buzgó határőrök...

Viszontagságaink után érkezve az egyetemi komplexum konferenciatermébe, beültünk a plenáris előadásokra. Nem tudom, miért került sor már az érkezés estéjén erre. Általában másnap délelőtt rendezik meg a tanácskozások e hivatalos programját. Hát nem bírtuk sokáig. Hosszúra nyúltak az előadások, nem tűntek érdekfeszítőnek, elcsigázottak voltunk. A résztvevők többsége egyszerűen otthagya a plenáris ülést. Az előcsarnokban viszont már javában készítették a fogadást. Pazar felszolgálás volt kilátásban. Mi, legalább kétszázan, kisestélyiben, elcsigázottan és éhesen, legalább két óra hosszát álldogáltunk úgy, hogy ötpercenként – teljesen spontán – egy-egy lépéssel közelebb léptünk a svédasztalos terítékhez. Amikor már nem volt távolság a tömeg és az asztalok között – valaki, egy rektor, dékán vagy máshivatalos személy megnyitotta a fogadást, miközben nyíltan csócseléknek minősített bennünket. Tíz nagyra érdemesült tudós pedig konferenciázott. Csak azt nem kérdezte senki a bennünket megszegényítő tótumfaktumtól, hogy ő miért nincs az ülésteremben. Nyilván, mert az asztalokat védte a kétszáz tagot számlálóéhes horda ellenében...

Van egy újdonsült svéd ismerősöm. Magyar irodalmat tanul az uppsalai egyetemen. Velem a vajdasági magyar irodalomról korrepetált. Nagyon érdeklődő és törekvő. Kicsit törve, de kiválóan beszél és ért magyarul. Stockholmban született. A szülei vajdasági magyarok, akik még a hatvanas években Svédországban kerestek maguknak átmeneti megélhetést, hogy örökre ott maradjanak. Két lényegi észrevétele volt. Egyik: a magyar ember belepusztul az állandó egzisztencia megteremtésének igényébe, pl. a házépítésbe. Mint az ő szülei is. Akik azért mentek Nyugatra (vagy északra!), hogy itthon szép házat építhessenek. Évekig csak ezért dolgoztak. Fel is épült a ház. Sohasem laktak benne. A másik: miért szégyellik az emberek, hogy magyarok? Azt vette észre, hogy még ott, Stockholmban is, csak suttogva váltanak magyarra az emberek a társasági összejöveteleken, még akkor is, ha a társaság többsége magyar. Hát még itthon, vagyis Szerbiában...

Ő egy más életstratégiát képvisel. Mivel Svájcban kaptak új munkát, egyszerűen eladták svédországi házukat, s lakást béreltek Zürichben. Nem jelentett gondot a gyerekek svájci beiskolázása sem. Aztán gondolt egyet. Viszonylag jól tud magyarul. Miért ne profitálhatna ebből? Például úgy, hogy egyetemi diplomát szerez belőle. Ezért negyvenévesen beírta az egyetemi stúdiumokat.

Tudom a válaszokat. Nem szívderítőek. A házzal kapcsolatban: könnyű szívvel adták fel svédországi egzisztenciájukat, hiszen biztosak lehetnek abban, hogy mindig van visszatérés, s ha meggondolják, akkor is lesz annyi pénzük, hogy másik házat vegyenek. De ha mifelénk ház nélkül marad valaki, szinte biztos, hogy sohasem telik másikra. S a nyelv. Egyszerűen tartja magát az az ostoba elképzelés, hogy az anyanyelv feladása direkte az érvényesülés útját jelöli. Holott tudósok sora bizonyította már az ellenkezőjét. A Vajdaság szerémségi részében (a valamikori önálló királyság gazdag kultúrával és történelemmel

rendelkező része, amit hosszú évtizedeken át igyekeztek – magyar történészek is – semmisnek mondani, de – jellemző – nem engedték régészetiileg kutatni...) a magyarok teljes mértékben feladták anyanyelvüket. Nincs fiatalokú egyén, aki magyar származású és tudna magyarul. A logika szerint garmadával kellett volna kinevelődniük a művelt, értelmiségi személyiségeknek. A diplomásoknak, az orvosoknak, a mérnököknek. A szörnyű valóság: negyven éve nem szerzett magyar származású, a nemzeti identitását feladó egyén egyetemi diplomát a térségben. Sőt, épp az ellenkezője igaz. Sokkal inkább – igaz, kezdetben, kisebb nyelvi nehézségek árán – sikerül ez azoknak, akik magyar nyelven végezték el az általános és a középiskolát.

Kis, majdnem szintiszta magyar faluban élek. Évek óta erőlködik a betelepülő szerb kisebbség, hogy szerb tannyelvű tagozat induljon az óvodában és az iskolában is. Joguk van rá. Mint ahogy azt sem tagadhatjuk el, hogy a közeli városban évek óta úgy indul magyar tagozat az egyik általános iskolában, hogy mindössze 4–5 gyereket íratnak be. Becsületére válják a szerb hatalomnak: ez ideig még mindig engedélyezték az osztály megnyitását. Legyen szerb tagozat, ha van elegendő gyerek... De nincs. A szerb tagozat megnyitása ugyanis nem azt jelenti, hogy a szerb gyerekek anyanyelvükön tanulhatnak, hanem azt, hogy több magyar kisgyereket szerbbe íratnak. Ugyanis nincs szerb gyerek. Nem születik, miként magyar is kevés, de azoknak is egy részét szerb tagozatra íratják. Butaságból.

Várjuk gyerekeinket az óvoda előtt. Szülőtársaim többségét tanítottam az általános iskolában. Emlékszem rájuk. Van közöttük egy: különdiplomát adtam neki nyolcadik végén. Az olvasás terén elért eredményeiért. Imádta az irodalmat. Férjhez ment egy szerb férfihez. Szerbnek nevei a gyerekeit. Nem ez a baj. Azt hiszi, szegényke, hogy ez az egyenes és egyedüli járható út az üdvözüléshez. Hogy őt ezért valahol, valakik többre fogják becsülni. A férje, a családja, a társadalom... Nem fogják.

Négy óra hosszat „téptem a számat”, mire svédországi ismerősöm kapiskálni kezdte ezeket a jelentéseket...

A pénz. Megváltoztatná a helyzetet. A szerb állam? Bolond lenne. Nem érdeke. Magyar állami támogatás? Idén kilencvenkét eurót kapnak gyermekenként azok a családok, akik magyar tagozaton taníttatják gyermekeiket. Jövőre, ha a fiam iskolás lesz, én nyilvánosan lemondok erről a támogatásról. Köszönöm. Nem kérem. Miként magyarigazolványt sem váltottam ki sohasem (az én és a gyermekem magyarságát nem ez a szarság jelenti!), és soha többé nem kérek hatvanöt év feletti férjemnek térítésmentes jegyet a magyarországi vonatokon. A múltkoriban ugyanis egy hivatalnok kiderítette, neki nem jár, mert nem EU-s állampolgár. A kedvezmény csak nekik szól. Igaz, mondtam. Az ő nyugdíjuktól ugyanis biztos telik a jegy árára. A férjeméből nem biztos. Azt mondják, szándékosan megkülönböztetem a gyerekem, ha nem kérem az oktatási-nevelési támogatást. Majd meglátjuk, ki kit különböztet meg!

Van egy nagyon kedves pesti rokonom. Nála szoktunk megszállni, ha felutazunk a városba. Mellékesen jegyzem meg: egyszer megbüntettett bennünket a metrón az ellenőr, mert akkor hatvanöt éves férjemnek nem váltottunk jegyet.

Nem azért – ezt még megbocsátotta volna –, mert nem magyar állampolgár, hanem mert tíz nap volt még a hatvanötödik születésnapjáig. Jebi ga (baszd meg!), mondja erre a szerb... Sohasem jutna eszébe ezért büntetést kiszabni. A nyáron meg a fiamnak vettem gyerekjegyet, mert pontosan az utazásunk napján töltötte be a hatodik életévét. Később utaztam a szerb vasutakon. Mondom a gyerek életkorát és kérem a jegyet. Ránéz a jegyeladó. Tudod mit, mondja nekem, pedig nem ismer, és biztos, hogy érződik a beszédemen, hogy nem vagyok szerb: öt és fél éves a gyerek...

Azt mondja nekünk pesti bátyám – pedig nagyon rendes ember, tanult, művelt és nagyon szeretetre méltó –, jó, hogy nem kaptuk meg a kettős állampolgárságot. Mert összeomlott volna a magyarországi szociális rendszer, a nyugdíj és az egészségügy... Mert ha mindenki áttelepül a magyar állam terhére... Műveltség ide, műveltség oda: az egzisztenciális félelem nagy úr, s jól kihasználták ezt, akiknek ki kellett használniuk...

Kedves bátyám! Ma a Vajdaságban kevesebb magyar él, mint egy nagyobb pesti kerületben. Ha mindannyian átmennénk, akkor sem omlana össze az a bizonyos rendszer. Aztán az itteni emberek többsége sem egzisztencia nélküli. S ahogy számolgom... Az itteni átlagnyugdíj nem sokkal kevesebb az ottaninál. Vagy nem is kevesebb. S a többiek? Aki ott vállal munkát, ott (is) adózik... Elvégre munkahelyeket végzettség és alkalmasság alapján nyernek el emberek, s nem a születési hely és a származás révén. Vagy ha igen, az diszkrimináció és hétköznapi fasizmus.

Kedves bátyám! Én például nem megyek. Nem viszem a fiamat sem. Amíg egyetlen magyar iskolai tagozat is működik a Vajdaságban, s amíg a szerbiai vasutakon egyetlen szerb kalauz is szépen szól a fiamhoz, addig nem.